Vers. 4.) Quoniam illic imandavit Dominus benedictionem, & vitam usque in sæculum.

Sensus loci. QUare fratrum concorditer, & pacifice viventium cœtus, ac rantis abundet bonis honestis, utilibus, jucundis, quæ hactenus duplici comparatione unguenti pontificii, & roris super montes Hermon, Sionque descendentis indicata sunt, causſam reddit, quoniam Deus larga sua benedictione benedixit omnibus in illa concordia, & pace viventibus, idest, abundantia potiri fecit, quam affert agrorum feracitas, multiplexque commercium, deinde vita, quæ talibus rebus commode, ac jucunde sustentatur, & recreatur: & hoc quidem concessit, quod in se erat, in sæculum. Huc facit sententia tritissima, quod concordia res parvæ crescunt; constatque quod mortem parit discordia, pax longiorem, ac lætiorem vitam. Mysticé vero de benedictione, vitaque spirituali hæc intelliguntur, seu de gratiæ muneribus ac de gloria. Simili phrasi dicitur alibi Deus, quod attinet ad prioris generis bona:

Sensus mysticus

a Deut. 28.8 *emittere benedictionem super cellaria* a: & è contrario b vers. 20 *mittere famem, & esuriem, & increpationem in omnia opera* b. Q. asi per prosopopœjam intelligantur istiusmodi res mitti velut legati, nunci; præfecti. Id sibi quoq; vult *ponere visitationem*, idest, præfecturam, *pacem*, & *præpositos justitiam* c. *Mandandi* præterea verbum *præcipere* significat, sicut & מצה *tsiuah*. Deus autem dicendo præcipit, ac facit. Sed minus litteralis expositio Hugonis, Rickelii, Ayguani, Augustini, Glossæ interlinearis, & aliorum ut dicatur mandavisse benedictionem, quatenus præcepit, ut qui concordiæ student, benedicerent ipsum, & illis commendavit hoc ipsum: quoniam à discordibus non dignatur hoc ipsum: quoniam à discordibus non dignatur laudari. Vel quia præcepit Deus habitantibus in Sion, hoc est, in Ecclesia, benedictionem, idest, ut *benedicant* etiam *maledicentibus* d. Quod etiam innuit Lyranus, dicens ibi Sacerdotes benedictionem solitos impertiri. Bonaventura vult *mandare*, ut ad benedictionem refertur esse *præcipere*, ut ad vitam, *promittere*. Præterea Euthymius complectitur cum benedictione gratiam largientem Deus, laudes, & preces ab hominibus ad Deum factas. Idem Deus mittit benedictionem, qui & vitam, multiplicationem frugum, & longitudinem dierum, inquit Treverus. Denique *gratiam*, & *gloriam dabit Dominus* e, hic illam, ibi illam, ut etiam Bernardus f, præsentem locum intellexit. Cassiodorus ipsumet Christum *benedictionis* nomine, ac *vitæ* intelligit, quem secudùm hæc duo misit Pater in Ecclesiam. Cui sensui favet creditus Hieronymus. De bono pacis, & concordiæ quidquid longa dicat quis oratione, quemadmodum ad *bonum & jucundum*, atque ad *habitationem in unum*, potest revocare; sic ad hæc duo summa bonorum objecta, materiasve, idest, ad benedictionem, & ad vitam, tum temporalem & spiritualem, sive hanc, sive illam.

b Luc. 6. 28

c Psal. 83. 12

f Serm. 5. de Assumpt.

Quoniam illic mandavit Dominus benedictionem.) Poterat reddi, *illuc*, quod est שם *sciam ibi*, quemadmodum præcedente psalmo, ut ibi monui. Dixi etiam ante, *mandare* hoc loco, & מצה *tsiuvah*, atque ἐντέλλεσθαι significare *præcipere*: & *decernere*: videlicet quod Deus illic in dicta concordia, vel in Sion voluerit esse benedictionem, idest, copiam bonorum temporalium, nec non spiritualium, atque vitam utriusvis generis. Exemplum simile notionis illorum verborum vidimus psalmo 14. g *In die mandavit Dominus misericordiam suam*: sicut in 43 h. *Qui mandat salutes Jacob*: & in 67. i. *Manda Deus virtuti tuæ*.

g vers. 9
h vers. 5
i vers. 29

Et vitam usque in sæculum.) Longam in hoc ipso tempore, ubi discordes haud vivunt diu, & *viri sanguinum non dimidiant dies* k: & *moriuntur in tempore non suo* l: Euthymius ad hunc modum, sed & de æterna vita exponi potest.

k Psal. 54. 24
l Eccl. 7. 18

A

PSALMUS

CENTESIMUS TRIGESIMUS TERTIUS.

Canticum graduum.

1. ECce nunc benedicite Dominum, omnes servi Domini.

Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri.

2. In noctibus extollite manus vestras in sancta, & benedicite Dominum.

3. Benedicat te Dominus ex Sion, qui fecit cœlum & terram.

B

Titulus, & Argumentum.

Canticum graduum.

Titulus cū præcedenti bus enatuor decim comunis.

Argumentū

HUJUS tituli, qui est *canticum graduum*, psalmus iste postremus est, communi præcedentium quatuordecim contentus declarare. Argumentum ordini respondet. Nā eos, qui ad supremum gradum ascendendo, feliciter pervenerint, hortatur, ut divinis laudibus perpetuo vacent. Id proprium esse illorum, qui habitant in domo Domini alibi *m*, canitur: nempe ut hoc nomine beati in sæcula sæculorum laudent eum; *levantes puras manus* in eadem benedictione & oratione *n*. Nullibi melius præstari hoc potest, quam in cœlesti templo, ubi omnes Deo dicunt gloriam *o*. In præsenti tamen etiam vita hi, quorum *conversatio in cœlis* p, *est*, non cessant, quantum humanæ ferunt vires; à continua oratione, & Dei laude. Pertinet item ad cumulum perfectionis, pro quo præcedentibus bonorum ac virtutum gradibus, gratias Deo agere, eique tamquam illorum auctori ascribere. Quod ipsum, quia syncerè in Deum charitatis indiciam est, videri potest etiam hic psalmus ad charitatem erga Deum spectare; quemadmodum prior de proximi charitate erat, sive de concordia fraterna; Vel maximam cum Deo unionem, conjunctionemque continere. Hoc pacto in suis gradationibus Petrus *q*, & Paulus *r*, post alias virtutes vel dona, charitati supremum locum tribuunt. Monent Cassiodorus, & Hugo hunc psalmum esse tertium ex iis, qui agunt de Dei charitate; ita ut alii duo sint 41. & 83. Græci ad litteram arbitrantur editum psalmum hunc, ut alios graduales, pro reversis de captivitate Babylonica, & post restitutam jam civitatem templumque, & factam potestatem libere, ac severe habitandi in patria. Jacobus Faber hoc loco repetens quindecim gradualibus psalmis designari totidem spirituales animæ gradus, quibus ad Sancta sanctorum, & ad cœlestem Sion perveniatur, & eorum symbola fuisse gradus templi Salomonis, docet hos gradus existimari esse illos ipsos, qui sunt Romam translati, & positi in Laterano. Magis probabile quod addit esse gradus ingressus prætorii Pilati, aut lithrostrati. Nam duplo plures, quam quindecim Faber enumerare potuit, qui se illos cubitis & genibus nexum scandisse, ac adorasse sæpius testatur: quod, & ipsimet fecimus. Retexit præterea graduum spiritualium numerum juxta ordinem psalmorum, ut sint fuga infidelitatis, ac impietatis; vera magnanimitas; vera voluptas; charitas in Deum; vera confidentia; vera spes; amor proximi; firma fides; timor offendendi Deum; zelus divinæ legis; pœnitentia; vera humilitas; vera mansuetudo; fraterna unio; cum Deo, quæ humili & reverenti ad Sancta sanctorum fiat accessione. Aliter Cassiodorus, notans adhuc in ipso numero, ut cum quinque sensus corporei per quos fragilis humanitas contrahit omne peccatum, Trinitatis fuerint virtute superati, ad decimum quintum gradualium psalm. nos culmen educat; eoq; fiat, ut corporis imbecillitate subnota, donentur victoribus præmia sempiterna. Greveus *s*, concinne aquam diluvii quindecim cubitis extantem super montes *t*, interpretans de gratia, quæ

m Psal. 83. 5.

n 1. Tim. 2. 8

o Psal. 28. 29

p Philip. 3. 20.

q 2. ep. 125. 6 7

r 1. Cor. 13. 12 & seq.

Graduum spiritualiū numerus

t serm. 197.
s Gen. 8. 4. 13.

quæ superat grandia quæque peccata, & enormia, cubitos pro gradibus accipit; à peccatis exire; petere divinam defensionem; gaudium spirituale ex vita bona inter malos, confidere de Domino inter quaslibet angustias; liberationem à periculis adscribere Deo; non discedere à servitio Dei propter malorum æmulationem, sperare liberationē à pœna post eam quæ est à culpa; seipsum ædificare dominū Domino; Deum caste timere; patientiam retinere; recordari præsentis miseriæ, & humanæ fragilitatis, humiliter se gerere etiam exterius, curare ædificationem templi spiritualis in nobis & ex nobis, studere charitati proximi; tandem conquiescere in Dei charitate. Lyranus primum quinarium attribuit in virtute incipientibus, secundum proficientibus, tertium perfectis. Verum præstat apud ipsummet legere singulos gradus. Initio psalmi 119. seu primi gradualium, de varia ratione hos gradus distinguendi non nihil diximus. Pensū Ecclesiastici officii, quod psalm. aliis constat, hoc extremo quotidie psalmo complemus & persolvimus. Gulielmus Durandus *a*, ait ab Ecclesia benedici Deum pro liberatione tentationum nocturnaliū, & laudari in rebus quoque adversis, quas nox significat. Amalarius *b*, id prior indica verat, docens quod quartus iste psalmus completorii, aliquo modo præcolit intentionem illorum, qui in tribulatione sunt: & tamen de tribulatione transeunt in pace. Observat præterea *c*, quator psalmos illi horæ assignari, quia sunt quator elementa, pro quibus custodia postulatur: & quatuor vigiliæ celebrantur apud antiquos in nocte. Denique psalmum istum affectuosum, inquit Dionysius Rickelius, ac dulcem decet nos hora completorii cum speciali devotione cantare, dirigendo mentem ad Creatorem, atque in ejus præconiis diem concludere, obdormiendo in meditationibus divinorum.

a 5. rationale Div. c. 10. 11. 14.

b 4. de Eccl. offic.

Ratio cur officio completorii quatuor psalmis assignentur. c de ordine antiphonarii cap. 7.

Vers. 1.) Ecce nunc benedicite Dominum omnes servi Domini.

Qui statis in domo Domini in atriis domus Dei nostri.

Sensus loci. VIdentur magis propriè invitari ad benedicendum Dominum, illi, quia ad hoc munus propria & peculiari quadam ratione deputati sunt; nempe ut laubibus divinis vacent, ac divino cultui, religionique inserviant, & domum ipsius, idest, templum, frequentent. Sic in

d Dan 3. 84 trium puerorum hymno *d*, postquam totus Israel invitatus est ad benedicendum Domino, invitantur Sacerdotes, & cum illis servi Domini, hoc est, Levitæ. Hoc videtur sibi velle quod hic mox sequitur; *qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri* &c sequenti versu; *in noctibus, extollite manus vestras in sancta*: in quibus singulæ fere formula benedictionis quā tales personæ pronuntiabant super populum. Præterea favent apud Græcos λαοπόιοι, & λαοπλύσια. quæ peculiarem modum serviendi, atque servitutis denotant, quam exercent dicati Deo rite homines. Galli etiam Dei servitium nominant, quod ab hominibus peragitur, qui sunt ad id munus destinati. Paraphrasis Chaldæa totius psalmi præ se fert hanc sententiam; eamque sequuntur qui exactè ex Hebræo vertunt: ubi nihil de *atriis* habetur. Consentit Genebrardus, post Lyranum, Ayguanum, Ric. Dphetæ voçem, *u*. *Statuit supra petram pedes meos*: & u *ps.* 39. 3.
Glossam ord. Nihilominus possunt *servi Domini* generaliter omnes Dei cultores comprehendere, quemadmodum & initio sequenti psalmi; *laudate nomen Domini*, *laudate servi Dominum*. Quo pacto hic etiam *stantes in domo Domini* erunt ex sacerdotali ordine: qui stant in atriis ejusdem alii populares, quibus ne fas erat in eam templi partē intrare; quæ *domus Domini* dicebatur, nomine magis proprio. Atq; ad hoc innuendum addiram putandum de atriis, seu de stantibus in iisdem; mentionem, ut ciratus Genebrardus notavit. Sed & his ipsis ex verbis colligunt non-

e Baron. 1. ann. & A. Fist Antiq. Jud. nulli *e*, præter Sacerdotes, Levitasque qui commorabantur in templo ad excubias, multos ex utroque sexu pios homines fuisse, qui habitarent ibidem, ut Samuelem à

g Patres, qui de præsent. h Luc. 2. 36. i 1. ant. c. 2. k cap. 27. 2. & seq. tenerima ætate *f*; Moriam designa am Dei matrem adhuc trimulam *g*; Annam Prophetissam *h*: & ad hunc finem constructas in circuitu templi ordine triplici cellas nonaginta, de quibus Josephus *i*, postremo quoniam in Levitico K. scribitur de viris ac fœminis Deo devotis, qui se redimere poterant, sed fi nollent, quia liberum erat, addicebantur templo. Latini observant invitari servos Domini ad benedicendum illum, quidem nunc, idest ju-

Astos, qui nec diabolo, nec peccato serviunt; & stant non cunctabundi & fluctuantes: & licèt meritis dispares, quemadmodum & aria, hic plura & in *domo Patris* cœlestis *mansiones multæ sunt l*; denique nunc invitari, tempore acceptabili, diebusque salutis, in quibus etiam angustiæ, persecutiones, lacrymæ tolerandæ; ut postea in domicilio illo beatorum habitantes *laudent in sæcula sæculorum m*, sine defectu. Benedici porro Dominum quatuor modis docet Hugo, bene vivendo, unde alii excitentur ad laudes Dei *n* bene de seipso dicendo; omnia ei nostra attribuendo; de omnibus gratias referendo. Ad hæc in *standi verbo* attendit perseverantiam, atque etiam præparationem ad ambulandum, serviendum, pugnandum, quidlibet quod imperetur, agendum: in *domus Domini*, nominibus Ecclesiam; vel illos, qui in ea dignitate antecellant: *in atriis* aut inferiores; aut etiam (quod est Augustini) in charitatis latitudine consistentes.

l 1 Joan. 14. 2.

m Psal. 83. 5. Dominus quatuor modis benedici potest.

n Matt. 5. 16

Ecce nunc benedicite Dominum.) Non est particula Hebræa, quæ respondeat adverbio *nunc* & *ὰ*. Verti posset per modum horantis, non ut adverbium temporis. Tamen hoc Augustinus, Prosper, alii vim ponunt pro tempore vitæ præsentis, quod ærumnæ, penitentiam, veniæ, seu gratiæ. Extat simílis provocatio ad benedicendum Dominum in libro Tobiæ tùm Raphaelis *o*. tùm ipsiusmet Tobiæ *p*: qui nominatim invitat electos Dei. Greveus *q*, observat in interjectione, *ecce*, quam debeat nobis esse certum constitutumque benedicere Dominum: & quam omnino usurpandum etiam in rebus novis, inexpectatis, adversis. Præterea in adverbio, *nunc* nullo umquam tempore desistendum, cujus nihil nisi *nunc* extat.

o Tobia 12. 6
p cap. 13. 10.
q Ser. 296.

Omnes servi Domini.) Hilar. *omnes servi ejus*, dixi servos istos, vel Sacerdotes, ac Levitas esse; vel generaliter omnes justos. Quantæ sit dignitatis esse servos Dei, aliàs ostendi. Hoc loco putatus Hieronymus longiore id oratio. ne confirmat; & argumento ex comparatione minorum utitur; quoniam quasi dignitatem vindicat, qui se dicit servum Imperatoris; propterea infinitam dignitatem esse se dicere *servum Domini*: hac Apost. in epistolarum gloriari præfatione: hoc ipso nomine appellatum à Deo Moysen, quum laudare eum vellet maxime *r*: Monachos & Virgines illos esse qui ad faciem ministrant Domino suo sicut de Moyse dixit idem Dominus *s*; sæculares censeri de familia, & velut servos in agro; villisque; qui postulent priores ut rogent Dominum, pro ipsis si quid necessarium habent: sed tanto majorem pœnam habere tanto dignatos honor, si negligant ministerium Domini, & de consuetudine contemnant bonitatem illius. In sequenti psalmo, ubi etiā *servi Domini laudare illum* jubentur, Augustinus. monet nihil justius, dignius, gratius esse t & si non laudaverint servi Dominum, superbos, ingratos, irreligiosos futuros; & non landando Dominum; facere ut severum sententiant Dominum: & si semper servi essent, id facere deberent, multo magis ut esse mereantur & filii.

r Num. 12. 7

s Ibid.

Qui statis in domo Domini.) Domini domum pro templo sumi per se notum satis, & notatum prius ps. 121. *t stare* etiam dixi quamvis pro quolibet situ, & simplici præsentia sumi posse, servis, atque ministrantibus congruere. In quo Hilarius præcipue vim facit: Qui stat, inquit, loco non movetur; jam currit; (intra definitum locum) jam ascendit; jam immobilis manet; jam avide bibit beatam illam Pro-

t vers. 1.

rursum, *x*, *In petra exaltasti me*: & laudiet tamquam Moysi sibi dici, *y*, *Tu autem hic sta mecum*, De peccatoribus autem ita legimus, z. *Dilexerunt movere pedes suos, & non quieverunt*, & *Domino non placuerunt*. Adde hortationem Pauli *a*, ad standum, sed cum modestia, & humilitate *b*. Non infrequenter hoc verbo utuntur Scripturæ *c*, quando agunt de ratione; exempli causſa. *Si steterit Moyses, & Samuel coram me d*. Quod sensu aliqui explicant, quod *steterit Phinees e*, & præterea, quod *Jesus Sacerdos coram Angelo Domini f*. Subtiliter Chrysologus, g ut soler, puerum, sive servum centurionis jacentem in domo g, servo Domini in illius domo stanti opponit. (Meum dico, ait ille, ita faciens loquentem centurionem; quia jacet: si tuus esset, Domine, non jaceret. Probat hoc Propheta, quum dicit, *Ecce nunc benedicite Dominū omnes servi Domini: qui statis in domo Domini*, qui statis, non jacetis; stant servi tui; hominum servi jacent: puer meus, qui jacet, ut tuus sit, surgat, &c.) Augustinus psalmo sequenti, statum interpretatur, perseverantiam in mandatis Domini; & ut omnes agnoscat beneficii magnitudinem stand: in domo Domini; & cogitent, ubi jacebant. quo

u ps. 39. 3.
x ps. 26. 5.
y Deut. 5. 31
z Jer. 14. 20.
a 1. Cor. 16. 13.
b Galat. 5. 1 Eph. 6. 12. 14 Philip. 4. 1. Colossen. 1. 20
c 1. Cor. 10. 12
d Jer. 15. 1.
e Ps. 105. 30
f Zach. 3. 1.
g serm. 15.
h Matt. 8. 6

collecti

collecti sunt; & quod impii Domínum non quærebant: ipse vero non quærentes quæsivit, inventos excitavit, excitatos vocavit, vocatos introduxit, in domo sua stare fecit. Hæc quisquis cogitat, inquit, & ingratus non est, despicit se præ amore Domini sui, à quo sibi tanta præstita sunt. Mystice præterea *stare in domo Domini* dici possunt quotquot sunt in Ecclesia: quo pacto in atriis tantum sunt catechumini, ut ait Arnobius; vel qui tamquam magis domestici assistunt Domino, veluti more Angelorum assistentium; quales paullo ante Monachos, & Virgines audivimus ex crediti Hieron. sententia. Vel si domum comparemus cum atriis, ut magis internam cum magis externa parte, poterit istâ allegoriam; alia recipi mixta anagogiæ, de beatis mentibus, quæ assistunt Domino, præsentem videndo, & de versantibus hic adhuc in atriis. Sed adhuc locum sumendo extra atria ampliorem, quo comprehendantur omnes fideles; Monachi, & Virgines censeri poterunt consistere in atriis, utpote juxta vitæ statum, quem profitentur propriores domui cœlesti. Media est vita hæc inter naturalem, ordinariam, communem, & inter cœlestem; quemadmodum atria inter domum interiorem, & separata alia spatia, plateas, vias, vicos. *Melior dies una in* istis *atriis, super millia a.* Postremo, in tribus atriis templi, pro quibus cumque etiam propharis, pro Israele mundo, pro Sacerdotibus; attendi possunt fideles, quilibet etiam peccatores; alii justi Deo peculiariter dicati, qui seipsos immolant, & occidunt; affligendo carnem laboribus, jejuniis, & incendendo igne tribulationis; ut placet Hugoni Victorino *a*, qui assignat istis atrium interius templi, constans triplici ordine lapidum politorum, & uno lignorum cedri; qui ordines innuant incipientes, proficientes, perfectos; quibus perseverantia in bono necessaria est. Distinguit Hugo Carensis domũ inferiorem, Ecclesiæ militantis; superiorem, Ecclesiæ triumphantis; interiorem mentis vel conscientiæ; exteriorem, carnis; anteriorem, sacræ Scripturæ; posteriorem, Synagogæ; infimam, sepulchri & inferni. Dicit in prima stari, per gratiæ conservationem, bonamque conservationem: in secunda, per jugem comtemplationem, continuamque fruitionem: in tertia per sui considerationem, discussionemque sollicitam: in quarta, per discretam castigationem: in quinta, per assiduam meditationem: in sexta, per figurarum expositionem: in septima, per timorem.

Qui mystice dici possunt stare in domo Domini dominus, distinctio

a *psl.* 83. 11.

b *Hugo de claus. claustr. c. 6. 85*

In atriis domus Dei nostri.) Hieronymus, his omissis, quæ non sunt in textu Hebræo, jungit eidem versui sequentes duas dictiones, hoc modo, *qui statis in domo Domini in noctibus.* Recitat nihilominus Trevetus ex Hieronymo: & *stantes in domo Domini* esse Sacerdotes; *stantes in atriis domus Dei* alios, qui starent circa modum, ubi essent ordinatæ diversæ stationes populi, secundùm diversam conditionem. De hoc postea. Hilarius reperisse se scribit quosdam ambiguos circa hæc verba, *in atriis, &c.* dicentes, idcirco à translationibus primis adjecta esse, quia sub iisdem versibus sequenti psalmo continentur, opinantibus ipsis scriptorum vitio in libris Hebr. fuisse præteritũ. Tum subdit, (sed novi interpretes, quę volunt, tractant: nobis vero obsequendum est & auctoritati translationum; (alias translatorum, & vetustati.) Is, qui dicitur Hieronymus, observavit eumdem defectum, qui nunc est in Hebræo textu. De atriis dictum prius. De iisdem Sacerdotibus potest intelligi, quod *steterint in domo Domini* hoc est, in magis interiore templi parte: quando ingrediebantur ad incensum, seu thymiama imponendum: in atriis, quando circa holocaustorum altare occupabantur, ad offerenda sacrificia. Aut Sacerdotes hic soli stantes intelliguntur in domo Domini: Levitæ inatriis, quia in domum ingredi nefas illis erat. Aut etiam laici comprehendumtur per locum atriorum. Aut postremo indifferenter de omnibus templum frequentantibus est sermo, & synonyme accipitur *stare in domo Domini*, & *stare in atriis domus Dei nostri.*

Vers. 2.) In noctibus extollite manus vestras in sancta, & benedicite Dominum.

Sensus loci.

BEnedictioni, laudationique divinæ, gratiarum actioni, precationi vacare vult omnes Dei servos, non tantum interdiu, & in domo Domini, atriisve illius; verum etiã noctu, sublatis rite ac devote manibus in Sancta sanctorum, ubi eximia quadã ratione habitare credebatur. A Deus, propter Propitiatorium, Arcamque. Tropologia trita de laudando Deo, etiam in noctibus rerum adversarum, sicut fecit Job *c*: & anagogia de quieta, & secura ejusdẽ Dei laude in beatitudine, auferendo abillo nocturnæ obscuritatis imperfectionem. Hilar. noctem ignorantiæ nominant, & insidiarum à *Principibus tenebrarũ d*; monerí vero nos ait, elevandas manus, non ad prædicandum & orandum tantum, sed etiam ad operandum; quia preces nullæ non proficiunt: hoc esse *sacrificium vespertinum elevationis* hujusce *manuum e*, ideſt, in isto extremo tempore, & consummationis sæculi Moyse manus constanter elevante, victoriam reportatam; submittente, amissam *f*. Pluribus idẽ exequitur creditus Hieronymus. Addit, *sermonem*, seu *verbum Domini*, dici *factum in manu Aggæi*, *g* vel *Jeremiæ h*, ut indicetur, quod non venit Deus ad sermonem sine opere bono: *in manu linguæ esse mortem & vitam i*; quia Deus non audit linguam, sed opera: levare manus in sancto (sic enim etiam legere videtur illos dum taxat, qui bona opera faciunt, confitendo Christum & propter Christum, & in nomine Christi *k*: levare manus debere in Crucem Christi, qui suas pro nobis in illa levavit: *in omni loco levandas puras manus* in oratione *l*, omnique bono opere: sive *corda cum manibus m*. De opportunitate nocturni temporis ad orandum, & meditandum, ac de ritu orandi elevatis, expansisve manibus, egimus aliis in locis: præterea meminimus piæ consuetudinis Hebræorum, ut remoti à templo, ac à Palæstina quoque ipsa oculis illuc conversis atque directis, precarentur. In psalmo 27. *n* satis affinis extat sententia. *Exaudi, Domine, vocem deprecationis meæ dum oro ad te: dum extollo manus meas ad templum sanctum tuum.* Item in 76. o. *In die tribulationis meæ Deum exquisivi, manibus meis nocte contra eum.* Adhæc in 62 *p*. *In nomine tuo levabo manus meas* in 140. *q*. *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum.*

Tropologia

c cap. 1. 21. cap. 2. 10.

Anagogia.

d Ephes. 6. 12

e *psl.* 140. 2.

f Exod. 17. 11. 12.

g *Aggæi* 1. 12.

h cap. 37. 2. cap. 49. 36.

i Prov. 18. 21.

fu nocte non debet heri sacrificio, nisi in nocte natalis Domini, *a. l. ff.*

k 1 *Cor.* 10; 31 *Colos.* 3. 17.

l 1. *Tim.* 2. 8

m *Thren.* 3. 41.

In noctibus.) Jam monui, Hieron., & alios ex Hebræo nectere voces istas cum præcedentibus, *qui statis in domo Domini in noctibus*: ut sit sensus, Benedicite Dominum non interdiu solum, sed in noctibus quoque. Chaldaicè, *Qui statis in vigiliis domus sanctuarii Domini, & laudatis per noctes*. Nox multiplex mystica, ignorantiæ, culpæ, pœnæ ac miseriæ variæ. Si noctu jubet è lecto surgere, inquit Euthymius, atque in templum accedere: quamdam umquam venia ii consequentur, qui tempore illo neque etiam domi ad preces, neque ad adorationem confurgunt. Bona ratio, sed non tam de surgentibus de lecto, ut in templum accedant, Propheta loquitur; quia non constat habitasse in templo solemnes noctu preces, aut sacrificia: quam de illis, qui nocturnis in templo ipso custodiis vacabant. Illud ipsum admonet Chrysost. hic & alibi *r*. Mentio vero fit de exeubiis in templo, custodisve Levitarum in libro Numerorum *s*. Sed nec improbabile, cum sacrificium agni vespertinum occidente fierent Sole, ac per noctem totam agnus frustatim incenderetur *t*, nocturno quoq; tempore cantatum. In Paralipomenis *u* scribitur, quod *Principes cantorum in exedris morabantur*; ita *ut die, & nocte jugiter suo ministerio deservirent*: & quod *x Levitæ stabant mane ad confitendum & canendum Domino; similiterque ad vesperam*. Testis Josephus *y*, à Davide institutum, ut universa Levitarum Tribus, & Sacerdotes per suas vices interdiu, noctuque circa cultum divini numinis versarentur. Abulensis *z* existimat, quod cantores comitabantur cantu sacrificia. Consentit Barradius *a* noster, utens testimonio loci præsentis. Posset responderi, nocte & die jugiter cantores officio suo servivisse, per noctem vesperam intelligendo.

n *vers.* 2.

o *vers.* 3.

p *vers.* 5.

q *vers.* 8.

c *haun.* 36. & 79.

In noctibus.

Non mystica multiplex.

d *hom.* 79.

e de *Grat. cap.* 1.

f 1 *reg.* 8. *de templo Salomonis fabricato.*

g *Marc.* 13. *Luc.* 6. 12.

r *Homil.* 30. *in Gen.*

s *cap.* 1. 51. *cap.* 38. 34. 35

t *Levit.* 6. 9.

u *lib.* 1. 23. 31

x *ibid.* 23. 30

y *lib.* 7. *antiq.* 11

Extollite manus vestras in sancta.) Hieron. *levate manus vestras ad sanctum*. Chaldaicè, *levate manus vestras Sacerdotes ad suggestum sanctitatis*: vel *super ambonem sanctum*. Alii ex Hebræo, *attolite manus vestras ad sanctuarium, ad sanctitatem, ad Sancta sanctorum*; ubi erat Arca, super quam dabat Deus responsa. Soli Sacerdoti summo fas erat eum locum intrare semel in anno: ceteri manibus eo protensis orabant. Videtur putatus Hieronymus legisse quoque, *in sancto*, dum hortatur, ut bonum opus quod facimus, faciamus *in sancto*, ideſt, Christo, & illius causa *Sancta* dicebatur locus in templo; alias *b* cælum; denique manuum extensio ad sancta, secundum dictam prius tropologiam, est directio bonorum operum ad sanctum finem; ad honorem Dei, ut fiant cum charitate. Quamvis, ut Hugo notat, extra charitatem valere possint opera bona, ad assecutionem bene agendi; ad præparationem gratiæ: ad multiplicationem temporalium: ad dimissionem pœnæ temporalis: ad diminutionem pœnæ æternæ, ideſt, ne quis tantam patiatur. Chrysost. refert alium pro *ὅσιας* ἁγίας, vertisse *ἁγιασε, sanctificate*, aut *ἡγιασμένας, sanctificatæ*, in Hebræo textu est numero singulari קדישׁ *Kodes, sanctum*, & suppletur præpositio valens *in*, vel *ad*: sanctum vero est templum, templive sanctior pars, mysticè Christus. *Sancta* peculiariter Jacobus Faber ad Eucharistiæ sacrificium refert, ob duplicem speciem: & quia dictiones illas, *in nostibus*, putat jungendas prioribus, *qui statis in domo Domini*, monet inde posse confirmari recepta in consuetudinem, ne manus extollatur ad sanctam, sive sancta, à Sacerdotibus, ut sacrificent, nisi ante auroram: & non in nocte, nisi videlicet in nocte natalis Domini. Petrus Damiani *a*, ut persuadeat dedecere, vel laici permixti Clericis, & Clerici ipsi sedẽtat duri sacra peraguntur, vel canonica Horarum celebrantur Officia, inter alia tum argumenta, tum exempla, hujus loci utitur auctoritate. Enim vero si dignus in Deum nobis fervor inesset, par fuerat nos inter divinæ laudis excubias, non modo sedere, sed & manibus in alta porrectis incessabiliter psallere; sicut hortatur nos Psalmista. Sic quoque visos ab Amborsio scribit orare stando Gervasium & Protasium, sibique eumdem videri Ambrosium eodem modo oravisse. Digna lectu epistola tota, Juvat sane corporis compositus habitus ac situs externus ad indicandam, exhibendam, fovendam, augendam religionem, devotionemque. Et Pollux *b* tradit, levationem manuum esse habitum, gestumq; orantium & supplicantium pacem, veniam, opem, auxilium implorantium; sed putitari studendum in primis manuum interiori, hoc est, operum, ut ex animo syncero procedant, & sancto; ut admonet hoc loco Hilarius, ita explicans *extollendas manus in sancta* & Chrysost. tum hic rectans illas translationes quas dixi *ἁγίας* & *ἡγιασμένας*; tum alibi in homiliis ad populum *c*. Risus vocat, nugas, ludicra, puerorum joca, Judaicam superstitionẽ, sola contentum esse ceremonia exterisecæ lotionis manuum, vel elevationis: perinde ait esse ac si tabulam abluam, immundis moneribus onerares: aut si habeas putredinem, ulceraque corpus depascentia, circumlavares corpus. Docet præterea *d*, quod per manuum ex ensionem in oratione significatur manibus, quæ multis sceleribus ministerium exhibent, orationi minitrando, vinculum veluti nequitiæ injici, & à malitia sepercussurus, recorderis, quod has ad Deum pro patronis emissurus es; & per has illud spirituale sacrificium offerre debeas, nec illas confundere, nec actionis pravæ ministerio, fiducia privare. Idem affirmat Tertullianus *e* de ablutione manuum, usurpari olim solita ab iis, qui volebant orare; sed spiritu fordente obibant orationem. Athanasius *f* myſt cè applicat curatam à Christo manum aridã, sola jussione, ut illam extenderet *g*, ad opus eleemosynæ, atque ad orationem, juxta psalmi præsentis adhortationem. Ecclesia ipsa in hymno matutinalis officii feriæ quartæ orat ad hunc modum;

Mentes manusque tollimus,
Prophetæ sicut noctibus
Noli gerendum præcipit,
Paulusque gestis censuit,

h *Act.* 16. 25.

i *quæst.* 4: Liberũ est quemque in orationemembra eor postea vel illo modo constituere, cum subit repente orandi desiderium alloqui conveniens colloquendo sunt. K. 22. 8. 5. 7. 18

k *ibidem* m *Jesu* 3. 6. n *Es.* 57. 15. o *Jo.* 2. 8 *Psa* 2. *Reg.* 7 *Ez.* 17: 12

In Psalmum CXXXIII. Vers. 2. 3. 493

curialis *r*. Non inculcanda à me alias dicta: & inculcata postea in adagia sacra Delirii nostri, in quorum uno explicat, quid sit *levare manum ad Dominum*, citans Brissonii formulas *s*. Observavit *t* alius de nostris numero singulari: *levare manuum* ad juramentum pertinere; ut quum de Abram *x* scribitur; Paraphrastes id ad orationem quoq; refert. Sed videor etiã ipse observavisse verum esse hoc discrimen, collatis diligenter scripturæ locis. Quod confirmari præterea potest, quoniam trito nunc omnium fere nationum usu, in promissionibus, quasi juris jurandi formula frequentatur, ut jubeatur digitum, manumve extollere sponsor, emtor, conductor. Docet Brissonius in formulis *y*, testimonii Festi *z*, mancipem inde sic appellatum existimantis; præterea Ciceronis *a*, qui scribit, quod digitum tulit seu sustulit. Junius; item Ambrosii *b*, & Horatii *c*, cum vetere Commentatore, qui defignare indicem digitum videntur, Addi demum posset Martialis *d*.

Nam mea jam digitum sustulit hospitibus,

Hoc est, vendita illis est supplex. Quamvis aliter locus ille ab aliis exponatur; nempe quod quasi vita, jamque usu absumta, nec adeo multis sufficientis. Attamen quod apud Michæam *e* Latinè legimus, *contra Deum est manus eorum*, & Hebraicè על יהוה ישׁאו כף *obi ieeleel ja dam*; Græcè vertitur *διότι ἐν ἔργοις κυρίου οὐκ ἐχειρίσαντο χεῖρας αὐτῶν, quia non levaverunt ad Dominum manus suas*. In numero autem singulari reddendo, ut debet, significæ, quod non se subdiderunt Deo, non supplices ei fuerunt; aut non retulerunt potentiam suam ad ipsum; aut etiam non juraverunt per illum.

Et benedicite Domino.) Iterata in vitatio habet emphasin: ve illam benedictionem de omnibus intelligamus, qui generice vocari *servi Domini* possunt: sive proprie de solis Sacerdotibus. Continetur etiam admopitio in his verbis, ut qui extulit manus ad sancta, seu orando, seu quodvis aliud bonũ opus faciendo, agat Domino gratias, eidemq; tamquam auctori asscribat: ut Hilarius & Cassiodor. observãt, & ille præterea, ut hilariter agamus bona,

---

Vers. 3.) Benedicat te Dominus ex Sion, qui fecit cœlum & terram.

Sensus loci

VEl ipsemet Prophera adeo sedulus hortator aliorum ad benedicendum Dominũ, à Domino benedictionem vicissim optat, precaturque benedicentibus illum; quos propter animorum inter se concordiam, & in eodem benedicendi opere consensum, alloquitur tamquam unum solum. Vel formulam præscribit idem Propheta Sacerdotibus, ut postquã ex proprio officio suo benedixerint Dominum, populi quoq; memores ipsum rite benedicant. De hoc benedicendi ritu præscripto Sacerdotibus in libro Numerorum *f* alio psalmo memini dicere *Benedicat tibi Dominus, & custodiat te, Ostendat Dominus faciem suam tibi: & misereatur tui: Convertat Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem*. Primam partẽ benedictionis in fine missæ quotidie recitat Sacerdos evangelicus super populum. Benedictionem in populo dari à Sacerdote affirmat Isidorus *g*, antiqua per Moysen benedictio pandit & comprobat, quia benedicere populo sub Sacramento trinę invocationis jubetur. Benedictioni misse additur invocatio Trinitatis: *Benedicat vos omnipotens Deus Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus*. Isti benedictioni similis præcessit ps. 127. *h*: *Benedicat tibi Dominus ex Sion* & in 34. *i* appellatur *benedictus Dominus ex Sion*; & in 113. *k benedicti* dicuntur, vel *ut sint*, oratur, à Domino, *qui fecit cœlum & terram*; asseritur quoq; 120. *l auxilium à Domino, qui fecit cœlum & terram*; & in 23. *m adjutorium in nomine Domini, qui fecit cœlum & terram*; tandem in 145. *n beatus* pronunciatur *cujus Deus Jacob adjutor ejus: spes in Domino Deo ipsius; qui fecit cœlum & terram, mare, & omnia, quæ in eis sunt*. E cœlis omnis in terram benedictio, & in elementa alia; resque mixtas desfluit: terra vero benedictionis acceptæ fructus edit. Ergo si qui cœlum terramque fecit, benedixerit aliquem, omnium habetis cumulum externorum bonorum. Multo autem *magis dabit illo Spiritum bonum o*, & spiritualia munera gratiæ, atque *benedicet omni benedictione spirituali in cœlestibus p*, donec ad cœlestem ipsam beatitudinem perveniant, illos, qui sunt de Sion, ideſt, de ecclesia militante, & diligunt cum ista, etiam cœle-

r 2. *de arte gymnast. c.* 8. *f 10. a. in.* 18. *vide.*

s *Magdalin in* 1 *Tim.* 2 v. 8.

t *Gen.* 14. 22

Magnũ vel digitum levare ad jusamentũ pertinere ex ritu omnis nationum usu confirmatur.

y l. 8. *p.* 588.

z *verbo man. cap.*

a *l.* 3. *in Verrem.*

b *lib.* 1. *epist.* 11.

c *lib.* 2. *satyr.* 8.

d *lib.* 5. *epig.* 63

e *cap.* 2. 1.

o Luc. 11. 13

p *Ephes.* 1. 3

cœlestem ac triumphantem, de qua putatus Hieron. hoc A loco piè disserit. Tandem propterea benedictio ista optatur ab eo, *qui fecit cęlum & terram*, ut intelligamus eundem esse naturalium rerum auctorem, & supernaturalium, ut Irenæus *a* contra nonnullos ratiocinari videtur de eodem etiam utriusque testamenti conditore. *Benedictus* itaque *Deus, qui benedicit nos omni benedictione spirituali in cęlestibus in Christo* b, & sola benedictione condidit cœlum, terramq; spirituali, atque cęlesti benedictione non benedicit, nisi ex Sion, quia *ex Sion species decoris ejus* c, hoc est, ex Ecclesia, extra quam fides, ac salus vera esse non potest. Distinguit Rickelius benedictionem consecrationis, & laudis: ratione primæ *sine ulla contradictione quod minus est à majore benedici* d, atque benedici nos à Domino: ratione secundæ benedici quoq; majorem à minore, à creatura, creatorem. Hieron. nomine insignitus *cœlum* pro justo, *terram* sumit pro peccatore; factum utrumq; à Deo: præterea, isto dicendi modo notat solere distingui Deum ab idolis & falsis diis: quibus imprecatur scriptura *e* ut *pereant de terra, de his, quæ sub cœlo sunt*; qui non fecerunt cœlum & terram; ostendit quoq; posse eum, qui terra est, nempe peccator, B evadere cœlum, idest, justum; & contra, posse quempiam fieri terram, quum prius esset cęlum, ut ex Saulo Paulus ex Apostolo proditor Judas factus est.

a l. 3. c. 12.
b Eph. 1. 3.
c Ps. 49. 2.
d Hebr. 7. 7.
e Jerem. 10. 11.

Benedicat te Dominus.) In singularis numeri pronomine notatur plurium in unum concordia, qui in principio psalmi fuerant; simul invitati ad concorditer benedicendum Dominum. Id maxime notat August. Observat Genebrardus mutatam constructionem; primoq; versu fuisse dativum: cum hoc *benedicere*, esse *laudare*, aut *gratias agere*: cum casu accusandi, *benefacere*: profanos quoque auctores diversis modis duo illa exprimere, ut deos nobis benefacere *f*; nos benedicere diis *g*; sic demum dictum à Cicerone *h*; (cui benedixit umquam bono?) idest, bene precatus est. At hic in primo versu emendati libri habent; *Benedicite Dominum*; & sæpius in eodem casu dicimur *benedicere Dominum*; non tantum *Domino*; nec minus sæpe legitur, quod *benedicat nobis Dominus*; hoc est, bene nobis faciat. In promptu sunt exempla permulta promiscui casus, vel dativi, vel accusativi, tam de benedictione nostra erga Deum, quam de Dei erga nos. In uno libro Tobiæ *i* semper legi, *benedici Deum* C *Dominumve* in accusandi casu. Omissis aliis, in libro nostro psalmorum dicitur quandoque *Deus benedicere alteri* k; alias *benedicere alterum* l Item interdum dicimur *benedicere Dominum*, non tantum hic in primo versu secundum correctiores libros, verum etiam alibi *m*; nonnumquam *benedicere Domino*; quod ultimum non eget exemplis.

Ex Sion.) Cajetanus exponit, ex hoc loco cultus divini & ex merito officioq; ejusdem cultus, qui exhibetur Deo in Sion. Alii ex loco, ubi Deus ipse peculiariter habitat, coliturque, responsa dat, preces suscipit & exaudit, munera sua largitur, mystice cum Hilario, ex Ecclesia, ex sancta Jerusalem, ex civitate vivis gemmarum lapidibus extructa; postremo ex Ecclesia inferiore ac militante, & ex superiori, cęlesti, triumphante.

f Plaut. in Milite act. 2. scen. ult. Ter. Adelph. act. 5. scen 8.
g Plaut. in Ruden. act. 1 scen. 2. & in Casin. act. 2. scen 5.
h pro Sextio
i cap. 4. 20. c. 8 7. 9. 16. 17. 29. c. 9. 6. c. 11. 17. c. 12. 6. 18. 20. c. 13. 1. 10. 12. 19. c. 14. 11.)
k Ps. 113. ps. 27. 8. ps. 27. ps. 64. 12. 12. ps. 66. ps. 65. ps. 106. 38. ps. 113. 12. ps. 12. ps. 144.
l ps. 65. 8. ps. 34. 2. ps. 1. 1.
m ps. 15. 7. ps. 25. 12. ps. 3. 2. ps. 62. 5. ps. 65.

Qui fecit cęlum & terram) Descriptio veri & omnipotentis Dei, atque, ut ait Hilarius, Ecclesiarum Dei, qui fecerit cœlum & terram; denique qui benedicere possit; quum, ut prius dixi, dicendo tantum cuncta fecerit bene & bona; ab eo cecinit antea *n* bis David *auxilium* sive *adjutorium esse*; & *in nomine Domini, qui fecit cœlum &* D *terram*. Quod enim auxilium adjutoriumque præstare non potest, qui cœlum & terram facere potuit?

n ps. 120. 2. ps. 123. 8.

PSALMUS

CENTESIMUS TRIGESIMUS QURTUS.

Alleluja.

1. LAudate nomen Domini, laudate servi Dominum.

2. Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri.

3. Laudate Dominum, quia bonus Dominus: psallite nomini ejus, quoniam suave.

4. Quoniam Jacob elegit sibi Dominus, Israel in possessionem sibi.

5. Quia ego cognovi, quod magnus est Dominus, & Deus noster præ omnibus diis.

6. Omnia quæcumque voluit, Dominus fecit in celo, in terra, in mari, & in omnibus abyssis.

7. Educens nubes ab extremo terræ: fulgura in pluviam fecit,

Qui producit ventos de thesauris suis:

8. Qui percussit primogenita Ægypti ab homine usque ad pecus.

9. Et misit signa; & prodigia in medio tui, Ægypte: in Pharaonem, & in omnes servos ejus.

10. Qui percussit gentes multas: & occidit Reges fortes.

11. Sehon Regem Amorrhæorum, & Og Regem Basan, & omnia regna Chanaan.

12. Et dedit terram eorum hæreditatem, hæreditatem Israel populo suo.

13. Domine; nomen tuum in æternum: Domine, memoriale tuum in generationem & generationem.

14. Quia judicabit Dominus populum suum: & in servis suis deprecabitur.

15. Simulacra Gentium argentum, & aurum, opera manuum hominum.

16. Os habent, & non loquentur: oculos habent, & non videbunt.

17. Aures habent, & non audient: neque enim est spiritus in ore ipsorum.

18. Similes illis fiant, qui faciunt ea: & omnes, qui confidunt in eis.

19. Domus Israel, benedicite Domino: domus Aaron, benedicite Domino.

20. Domus Levi, benedicite Domino: qui timetis Dominum, benedicite Domino.

21. Benedictus Dominus ex Sion, qui habitat in Jerusalem.

Titulus, & Argumentum

Alleluja.

Titulus. IN aliquot nonnullis præcedentibus psalmis præcessit idem titulus, *Alleluja*, incipiendo à 104. ubi egimus de illo. Rationem, quare post graduales psal. apponatur *Alleluja*, reddunt, quoniã gradus spiritualis ascẽsionis perambulans, sicque ad veram perfectionem pertingens, dignus est Deum laudare, quod significat *Alleluja*, & ad quod hortatur hic psalmus. Dici idem potest de reversis ex captivitate in patriam, vel terrenam, vel multo magis in cœle-

cœlestem. Et quia, inquit Hugo *Alleluja* est idiomatis A alieni & ignoti, innuitur, quod Sancti in gloria, ineffabili laude & ignoto nobis idiomate laudant Deum: de qua etiam Tobias *a* laude dixerit, *Per vicos ejus cantabitur Alleluja.* Non erat *Alleluja* ignotum illis, quibus David psalmos edebat. An autem hoc ipso Hebræo vocabulo usuri sint in cœlo beati, laudantes Deum, quod etiam in Apocalypsi aliquoties innuitur in certum, an solum res ipsa per id nobis indicetur, idest, laus, voxq; laudes, lætitia, gaudium, gratiarum actio *b*. In textu Hebr., ut nunc extat, ipsemet ps. incipit ab הללויה *Hallelujah*, nec alio notatur charactere, nec ponitur seorsim à primo versu. Id Trevetus notavit, licet etiam concedi posse dicat, esse titulum. Cajetanus negat, quamvis ab Interpretibus omissa sit hæc particula psalmi, sicut & in fine, ubi tamen est, omittitur. Quidquid sit de fine psalmi, de quo suo loco, exprimunt etiam alii hunc titulum, qui vertunt ex Hebræo, ut Vatablus, & in Hieronymi translatione ponitur in Bibliis Complutensibus, Regiisque: præterea à Fabro, Victorio, Treveto & Chaldæus textus Nebiensis ipsummet הללויה *Hallelujah* habet: Latini autem B Enarratores, & Græci passim id pro titulo recipiunt.

a cap. 13. 22.
b Esa. 35. 10. cap. 51. 3.

Argumentũ. Argumentum titulus indicat, nempe laudationem Dei, pro eximiis beneficiis populo suo exhibitis, præter communia creationis, atq; gubernationis mundi. Simul arguitur idololatria, ut sic pii præsertim hi, qui sacra tractant, magis impellantur ad laudandum, & colendum Deum. Hilarius admonet ex majore parte in hoc psalmo contineri, quæ libro Exodi scripta sunt: Ægypti plagas, Pharaonis pœnam, Regum mortes, & hostilis terræ obtentam hæreditatem; sed secundum Apostolum, quæ in lege sunt, umbram esse futurorum; quæ in ea gesta sunt allegorumena, (idest, sub allegoria) non negligenter audienda esse; quia sub corporaliũ gestorum fide in exemplum sunt spiritualium operum constituta. Ponit comparationem elegantem ex eo, qui herbarum genera, virtutesque noverit; & ex alio, qui imperitus, aut nescius, in agrum salubribus herbis divitem veniat. Athanasius *c* connumerat istum psalmum τοῖς αἶνον ἀπαγγέλλουσι, illis, qui laudem, Dei nimirum, celebrant, & qui nos docent, C πῶς, καὶ ἐπὶ τίσι δεῖ αἰνεῖν, *quomodo, & qua in re oporteat laudare*; denique inter eos collocat, qui habent ὑπακοὴν τὸ ἀλληλούϊα, idest, *in quibus subauditur alleluja*. Cassiodorus in fine commentarii vocant mirabilem psalmum ad devotissimos populos instruendos, & ait esse accommodatum laudandæ Trinitati; quia *laudandi* verbum ter ponitur in primis duobus versibus.

c ad Marc.

Vers. 1.) Laudate nomen Domini, laudate servi Dominum.

Vers. 2.) Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri.

Sensus loci. ILli ipsi ad laudandum Deum hic invitari videntur, qui priore ps. ad benedicendũ, scilicet, aut Sacerdotes, ac Levitæ; aut cum Sacerdotibus ac Levitis, quibus fas erat solis ingredi in domum Domini, ceteri, quibus licebat solum in atriis versari. Hilarius porrò affirmat præ- D stare laudem benedictioni non ambiguum esse: primum enim odorem in benedictione positum esse, sed consummari in laude: laudẽ vero non incipiendam confusè, sed ordine, ac modo cofitendum, ut primum laudetur nomen Domini; quia Deus cœli, terræ, mundi, Abrahæ, Isaac & Jacob: tùm proficiamus per cognitionem nominis Dei ad scientiam ejus, cur nempe sit Deus cęli, mundi Abrahæ Isaac & Jacob: deinde non contenti nudo professionis nostræ vocabulo, nempe ut servi dicamur, simus in ejus domo stantes, jam non vagi, neque erratici, sed stantium firmitate stabiliti; præterea in atrio stemus hoc est, internæ, ac mediæ domus sede suscepti. Augustinus ostendit, quanti referat, quamque sit necessarium, Deum laudare; quia (laudes, non laudes, servus es: sed si laudes, propitiabis; si non laedes, offendes: laudibus nostris ille non crescit, sed nos: non melior fit, si laudaveris, nec deterior, si vituperaverit: sed tu laudando bonum, melior eris; vituperando, deterior.) Addit conditionem, ut prosit laus laudanti, esse, ut stet in domo Domini, in atriis serviens mandatis ejus, & beneficii agnoscat magnitudinem, quod sic stare concedatur: memor etiam, quod rectos decet collaudatio *d*: *non est speciosa laus in ore peccatoris* *e*: sacrificio laudis honorificatur Deus, verum non à peccatore *enarrante justitias ipsius, & assumente testamentum illius per os suum* f: denique intelligens, quod *pro omnibus, quæ retribuit Deus*, nihil potest *retribui*, præter *calicem salutaris, & invocationem nominis divini* g. Verumtamen de istis versibus dictum satis in explanatione psalmi precedentis, atque hinc inde psalmorum aliorum. Ayguanus affert distinctionem domus communioris, quæ est militans Ecclesia, domus interioris, quæ munda conscientia; domus superioris, quæ triumphans Ecclesia. Agit seorsim de singulis.

d Ps. 32. 1.
e Eccl. 15. 9.
f Ps. 49. 16.
g Ps. 115. 12. 13. secund. Hebr.

Laudate nomen Domini.) Monui, nonnullos arbitrari non esse titulum, sed partem textus, הללויה *Hallelujah*, quamvis contrarium asseri debeat. Idem est de versu primo ps. 112. qui nihil differt ab isto, nisi quod invertitur ordo membrorum; & alioqui ponitur etiam ibi, ut pars textus. הללויה *Hallelujah*. Hilarium retuli docere ambiguum non esse, quod præstet laus benedictioni, quodque sit quid minus, *nomen Domini laudare* quam *Dominum* B *benedicere*. Videntur mihi posse censeri synonyma *benedicere, & laudare, laudare nomen Domini, & Dominum*. Nam psalmo illo 112. priore loco ponitur *laus Domini*; mox *laus nominis Domini*; & sæpe junguntur verba *benedicendi* atque *laudandi*: postremo, *nomen Domini* pro *Domino* sæpe etiam accipitur, aut pro potentia, illius, aut pro fama, seu celebritate ejusdem, aut pro Filio, ut hoc quoque loco notat Hugo.

Laudate servi Dominum.) In ps. 112. Latinè *pueri*, Græcè παῖδες dicuntur, qui utrobique Hebræo nomine עבדי *bhaude*, hic autem Græcè δοῦλοι quos etiam Latini *pueros* nominant. Nec refert, quod Hebræum, nomen syntacticè, ac in regimine alii vertant juxta formam, quam habent, nempe *servi Domini*: quia sæpe ponuntur hujusmodi nomina pro absolutis, apud Poetas præsertim, & Syros. Hieronymus ipse non discrepat à nostra translatione. Si legamus, *laudate servi Domini*, repetendum erit per zeugma, *nomini Domini*, ex priore membro. Per honorifica servitus Domini, est consistens cum filiali C dignitate, ut alias ostensum est. Quamvis August. distinguat, dicens, quod (& si semper tantummodo servi essemus, deberemus laudare Dominum, multo magis debemus Dominum laudare servi, ut esse mereamur & filii.) Hoc notavimus etiam priore psalmo.

Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri.) Eodem illo psalmo erat hic ipse versus, tametsi absq; posterioribus quinque vocabulis in textu Hebræo, à quo excidisse, quum prius extarent, verisimilius esse, ibi monuimus. Docuimus præterea, quæ pertinent ad intelligentiam loci præsentis. Rectè vero admonet Chrysostomus, cumque imitati Græci alii, sæpius fieri mentionem *loci, & atriorum*, & eo loco affigi populum, nec permitti resilire: quoniam voluit Deus construi, & in eum convenire undiq; populum sacrificii caussa, ut præcideretur impietatis ac idololatriæ occasio; & ut canendo, psallendo, laudes Dei, una celebrando, aleret memoriam veterum beneficiorum, argumenta doctrinæ caperet, ad perfecta dogmata deduceretur. Adde, ut charitatem inter se hac quoq; ratione melius conservarent, renovarent, augerent. In Deuteronomio *h* cavetur severissimè, ut in unũ D locum conveniatur, extra quem sit nefas sacrificare.

h cap. 12.

Vers. 3.] Laudate Dominum, quia bonus Dominus: psallite nomini ejus, quoniam suave.

Sensus loci. RAtiones deinceps assignantur, quare laudari debeat Dominus. Et quidem in hoc versu ratio redditur, quoniam bonus & utilis est nobis: præterea, quia suavis, jucundus, delectabilis, voluptate afficiens nos. Vel quia per se, in se, secundum se, essentialiter, infinite bonus, dignusq; propterea omni laude & laudabilis nimis, quamvis consideretur seorsim à beneficiis: præterea quoniam afficit suaviter beneficiis. Quamquam *bonum* Paraphrastes interpretatur, quatenus Dominus bonum facit: & Hieronymus pro *suavi* decens exponit, cum Aquila, qui εὐπρεπὲς, ut scilicet per se significetur decere ita fieri, honestum esse, ut laudetur Dominus, nomenque ipsius. Intelligunt Latini bonum Dominum dici, eo modo, quo Christus negavit alium bonum esse, nisi solum Deum *i*, qui bono suo, ut ait Augustinus, bonus est, non aliunde partici-

i Matt. 19. 17. Marc. 10. 18. Luc. 18. 19.